KOMISJA
EUROPEJSKA

Bruksela, dnia 31.3.2021 r.
COM(2021) 144 final

SPRAWOZDANIE KOMISJI DLA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY

z wdrażania dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym

1. WPROWADZENIE

Domniemanie niewinności i prawo do rzetelnego procesu sądowego ujęte są w art. 47 i 48 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej [1] (zwanej dalej „Kartą") oraz w art. 6 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC).

Dyrektywa (UE) 2016/343 w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym[2] („dyrektywa") ma na celu wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym przez ustanowienie wspólnych norm minimalnych dotyczących niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie.

Dyrektywa jest czwartym instrumentem przyjętym na podstawie art. 82 ust. 2 lit. b) Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) [3], który stanowi podstawę prawną do przyjmowania norm minimalnych dotyczących „praw jednostek w postępowaniu karnym". Dyrektywę stosuje się w 25 państwach członkowskich[4].

UE przyjęła w tej dziedzinie sześć dyrektyw: oprócz dyrektywy 2016/343 obowiązuje dyrektywa w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego[5], dyrektywa w sprawie prawa do informacji[6], dyrektywa w sprawie prawa dostępu do adwokata oraz prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi w czasie pozbawienia wolności [7], dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci[8] oraz dyrektywa w sprawie pomocy prawnej[9]. Komisja Europejska przedstawiła już sprawozdania z wdrażania trzech pierwszych dyrektyw [10]. Dyrektywy te przyczyniają się do zwiększenia wzajemnego zaufania i tym samym do poprawy stosowania zasady wzajemnego uznawania wyroków i innych orzeczeń sądowych.

Art. 12 dyrektywy zobowiązuje Komisję do przedłożenia Parlamentowi Europejskiemu i Radzie sprawozdania dotyczącego wdrożenia dyrektywy.

---

[1] Dz.U. C 326 z 26.10.2012, s. 392.
[2] Dz.U. L 65 z 11.3.2016, s. 1.
[3] Dz.U. C 326 z 26.10.2012, s. 47.
[4] Zgodnie odpowiednio z protokołem nr 21 i protokołem nr 22 Irlandia i Dania nie są związane dyrektywą, w związku z czym nie zostały uwzględnione w przedmiotowej ocenie.
[5] Dyrektywa 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, Dz.U. L 280 z 26.10.2010, s. 1.
[6] Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, Dz.U. L 142 z 1.6.2012, s. 1.
[7] Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności, Dz.U. L 294 z 6.11.2013, s. 1.
Dyrektywa (UE) 2016/800 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1.
[9] Dyrektywa (UE) 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wniosek w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania, Dz.U. L 297 z 4.11.2016, s. 1; sprostowanie: Dz.U. L 91 z 5.4.2017, s. 40.
[10] COM(2018) 857 final, COM(2018) 858 final i COM(2019) 560 final.

Niniejsze sprawozdanie opiera się w głównej mierze na informacjach przedstawionych Komisji przez państwa członkowskie w drodze powiadomienia o krajowych środkach służących transpozycji dyrektywy. Sprawozdanie oparto również na publicznie dostępnych informacjach pozyskanych od Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej [11] oraz informacjach pochodzących z finansowanych przez Komisję badań przeprowadzonych przez podmioty zewnętrzne[12].

Chociaż zgodnie z art. 11 dyrektywy państwa członkowskie muszą przesyłać Komisji do dnia 1 kwietnia 2020 r., a następnie co trzy lata, dostępne dane przedstawiające sposób wdrożenia praw ustanowionych na mocy dyrektywy, jak dotąd z tego obowiązku wywiązała się wyłącznie Austria [13]. Brak informacji ze strony państw członkowskich utrudnia przeprowadzenie pełnej oceny wdrożenia dyrektywy w praktyce.

W niniejszym sprawozdaniu skoncentrowano się zatem głównie na środkach, jakie państwa członkowskie wdrożyły do tej pory w celu transpozycji dyrektywy[14]. Ocenie podlega kwestia, czy państwa członkowskie dokonały transpozycji dyrektywy i czy przepisy krajowe realizują cele i spełniają wymogi określone w dyrektywie.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej do tej pory kilkukrotnie dokonywał wykładni dyrektywy (UE) 2016/343, którą to wykładnię uwzględniono w niniejszym sprawozdaniu[15].

2. OCENA OGÓLNA

Zgodnie z art. 14 państwa członkowskie musiały dokonać transpozycji dyrektywy do prawa krajowego do dnia 1 kwietnia 2018 r. Do tego dnia 11 państw członkowskich – Bułgaria, Grecja, Chorwacja, Cypr, Łotwa, Luksemburg, Malta, Austria, Rumunia, Słowacja i Szwecja

[11] Badanie przeprowadzone przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA): „Presumption of innocence and related rights – Professional perspectives" [Domniemanie niewinności i prawa powiązane z punktu widzenia praktyki prawniczej]. Dostępne na stronie: https://fra.europa.eu/en/publication/2021/presumption-of-innocence.

[12] Zob. np. projekt koordynowany przez Węgierski Komitet Helsiński, „The Importance of Appearances: How Suspects and Accused Persons are Presented in the Courtroom, in Public and in the Media" [Znaczenie stawiennictwa: sposób przedstawienia podejrzanych i oskarżonych na sali rozpraw, publicznie i w mediach], a w szczególności sprawozdanie Fair Trials „Innocent until proven guilty? The presentation of suspects in criminal proceedings" [Domniemanie niewinności. Sposób przedstawiania podejrzanych w postępowaniu karnym], dostępne pod adresem: https://www.fairtrials.org/publication/importance-appearances

[13] W odniesieniu do środków prawnych związanych z rozprawami prowadzonymi pod nieobecność zainteresowanej osoby i procedurami pisemnymi określonymi w prawie krajowym, jak wskazano w art. 8 dyrektywy.

[14] W maju i listopadzie 2017 r. Komisja zorganizowała dwa posiedzenia ekspertów z udziałem przedstawicieli państw członkowskich w celu omówienia i ułatwienia prac prowadzonych przez państwa członkowskie w zakresie transpozycji i stosowania dyrektywy.

[15] Zob. w szczególności wyrok z dnia 27 października 2016 r., Milev, C-439/16 PPU; wyrok z dnia 19 września 2018 r., Milev, C-310/18 PPU; wyrok z dnia 5 września 2019 r., AH, C-377/18; wyrok z dnia 19 września 2019 r., Rayonna Procuratura Lom, C-467/18; wyrok z dnia 28 listopada 2019 r., Spetsializirana Prokuratura, C-653/19 PPU; wyrok z dnia 13 lutego 2020 r., Spetsializirana Prokuratura, C-688/18; wyrok z dnia 17 grudnia 2020 r., Generalstaatsanwaltschaft Hamburg, C-416/20 PPU; oraz postanowienie z dnia 12 lutego 2019 r., RH, C-8/19 PPU; postanowienie z dnia 24 września 2019 r., Spetsializirana Prokuratura, C-467/19 PPU; postanowienie z dnia 28 maja 2020 r., UL i VM, C-709/18.

– nie przedstawiło Komisji wszystkich wymaganych środków. W związku z tym w maju 2018 r. Komisja wszczęła postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego na podstawie art. 258 TFUE przeciwko tym państwom członkowskim w związku z niedopełnieniem lub częściowym dopełnieniem obowiązku zgłoszenia środków transpozycji. Większość z nich od tamtej pory spełniła ten obowiązek, a skargi w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego zostały cofnięte. Po sprawdzeniu kompletności transpozycji cztery postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego są jednak nadal w toku, ponieważ nie wszystkie przepisy dyrektywy zostały transponowane. Ponadto w lutym 2021 r. wszczęto trzy nowe postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego w związku z częściowym niedopełnieniem obowiązku zgłoszenia środków.

Sposób transpozycji dyrektywy różni się w poszczególnych państwach członkowskich. Niektóre państwa członkowskie wprowadziły konkretne środki wyraźnie transponujące prawa określone w dyrektywie oprócz środków służących prawnemu lub praktycznemu wdrożeniu dyrektywy. W innych państwach uznano, że obowiązujące środki są już zasadniczo zgodne z wymogami określonymi w dyrektywie, i nie przyjęły żadnych konkretnych środków transponujących dyrektywę. Jakkolwiek problem braku wyraźnych przepisów transponujących może być niekiedy przynajmniej częściowo zniwelowany w drodze praktycznych środków służących wdrożeniu dyrektywy i w drodze orzecznictwa, to jednak nie zawsze ma to miejsce.

W rezultacie przepisy krajowe są często niewystarczające do zapewnienia pełnej zgodności z określonymi kluczowymi przepisami dyrektywy. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w których zakres stosowania środków krajowych jest węższy niż zakres stosowania określony w art. 2 dyrektywy. W toku oceny ustalono również, że w szeregu państw członkowskich występują inne nieprawidłowości, w szczególności związane z publicznymi wypowiedziami o winie i prawem do nieobciążania samego siebie.

Tego rodzaju brak zapewnienia zgodności ze wszystkimi przepisami dyrektywy negatywnie wpływa na skuteczność przewidzianych w niej praw. Komisja zastosuje wszelkie odpowiednie środki w celu zaradzenia tej sytuacji, w tym poprzez wszczynanie postępowań w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego na podstawie art. 258 TFUE.

3. KONKRETNE ELEMENTY BĘDĄCE PRZEDMIOTEM OCENY

3.1. Zakres (rozdział 1 – art. 2)

W art. 2 określono zakres stosowania wymogów określonych w dyrektywie. Ma ona zastosowanie do osób fizycznych będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, na wszystkich etapach postępowania karnego od chwili, gdy dana osoba staje się podejrzana lub zostaje oskarżona o popełnienie czynu zabronionego lub domniemanego czynu zabronionego, aż do uprawomocnienia się orzeczenia w przedmiocie ostatecznego rozstrzygnięcia, czy osoba ta popełniła dany czyn zabroniony.

Chociaż niektóre państwa członkowskie nie dokonały wyraźnej transpozycji art. 2, to jednak zakres stosowania środków krajowych służących wdrożeniu praw określonych w dyrektywie jest przeważnie zgodny z dyrektywą. W jednym państwie członkowskim środki transpozycji mają jednak zastosowanie wyłącznie do osób pozbawionych wolności lub oskarżonych, ale nie do faktycznie podejrzanych[16], co znacznie ogranicza zgodność z dyrektywą. W kilku państwach członkowskich problemy z zapewnieniem zgodności z tą zasadą wynikają z bardziej ograniczonego zakresu czasowego środków krajowych. Takie ograniczenia zakresu czasowego mogą mieć wpływ również na zakres podmiotowy, jeżeli oddziałują na sposób wszczynania postępowania lub na moment, w którym daną osobę uznaje się za podejrzanego.

Tego typu problemy z zapewnieniem zgodności z tą zasadą mają istotne znaczenie, gdyż mogę mieć również wpływ na zakres domniemania niewinności i mogą skutkować ograniczeniem zakresu stosowania przepisów krajowych wdrażających konkretne prawa określone w dyrektywie.

3.2. Domniemanie niewinności (rozdział 2)

Rozdział 2 dyrektywy dotyczy zasady domniemania niewinności. W art. 3 zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia, aby podejrzani i oskarżeni byli uważani za niewinnych, do czasu udowodnienia im winy zgodnie z prawem. W jednym państwie członkowskim zapewniono przestrzeganie tej zasady w odniesieniu do oskarżonych i osób pozbawionych wolności, ale nie wobec podejrzanych, którzy nie zostali pozbawieni wolności.

3.2.1. Publiczne wypowiedzi o winie – art. 4

Zaledwie sześć państw członkowskich w pełni uwzględniło w swoim prawodawstwie – zgodnie z **art. 4 ust. 1** – wszelkie środki niezbędne do zapewnienia, by do czasu udowodnienia podejrzanemu lub oskarżonemu winy zgodnie z prawem organy publiczne w swoich wypowiedziach publicznych oraz w orzeczeniach sądowych innych niż rozstrzygające o winie nie odnosiły się do takiej osoby jako do winnej. Powyższe stosuje się z zastrzeżeniem czynności oskarżyciela, które zmierzają do wykazania winy podejrzanego lub oskarżonego, oraz z zastrzeżeniem wstępnych decyzji o charakterze procesowym, które są podejmowane przez organy sądowe lub inne właściwe organy i które opierają się na podejrzeniu lub obciążającym materiale dowodowym. Na tej podstawie i zgodnie z motywem 16 Trybunał Sprawiedliwości orzekł, że dyrektywa „nie reguluje [...] przesłanek wydawania postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania”[17].

W kilku państwach członkowskich pomimo braku wyraźnej transpozycji art. 4 ust. 1 przedmiotowy wymóg określony w dyrektywie wdrożono w drodze przepisów ogólnych dotyczących domniemania niewinności lub ograniczenia rozpowszechniania informacji oraz w drodze orzecznictwa.

[16] Faktycznie podejrzani to osoby podejrzane o popełnienie przestępstwa, które nie zostały jednak poinformowane o swoim statusie podejrzanego przez właściwe organy danego państwa członkowskiego.
[17] Wyrok TSUE z dnia 19 września 2018 r., Milev, C-310/18 PPU.

W 19 państwach członkowskich odnotowano jednak problemy z zapewnieniem zgodności w tym zakresie, co oznacza, że ten właśnie przepis stwarza najwięcej problemów.

W niektórych państwach członkowskich problemy te wynikały głównie z braku transpozycji, natomiast w 13 państwach członkowskich – głównie z bardziej ograniczonego zakresu stosowania przepisów krajowych, które nie obejmują wszystkich organów publicznych, wszystkich etapów postępowania lub nie obejmują orzeczeń sądowych, co stanowi wymóg określony w dyrektywie.

W niektórych przypadkach praktyczny wpływ zidentyfikowanych problemów z zapewnieniem zgodności w tym zakresie był mniejszy, gdyż w kontekście krajowym zakaz publicznych wypowiedzi o winie można uznać za podstawowy wymiar zasady domniemania niewinności. Ponadto częściową zgodność z tym wymogiem określonym w dyrektywie zapewniają już w praktyce przepisy dotyczące zniesławienia i publikacji informacji w mediach, przepisy o ochronie danych, niewiążące prawnie wytyczne lub też inne środki w zakresie praktycznego wdrożenia.

W innych państwach członkowskich wdrożenie tego przepisu w praktyce stanowi problem. Na przykład z praktyki wynika, że o ile sędziowie i prokuratorzy zazwyczaj przestrzegają art. 4 ust. 1, inne organy, takie jak ministrowie lub członkowie parlamentu, czasem odnoszą się do oskarżonego jako do winnego.

Prawo krajowe 12 państw członkowskich nie jest w pełni zgodne z **art. 4 ust. 2**, zgodnie z którym w przypadku naruszenia obowiązku określonego w art. 4 ust. 1 państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia dostępności odpowiednich środków.

W czterech państwach członkowskich wynika to z ograniczonego zakresu stosowania środków krajowych transponujących art. 4 ust. 1, na przykład w sytuacji, w której transpozycja ogranicza się do orzeczeń sądowych, ale nie obowiązują żadne środki odnoszące się do organów publicznych.

Zgodnie z **art. 4 ust. 3**, określone w art. 4 ust. 1 zobowiązanie do nieodnoszenia się do podejrzanych lub oskarżonych jako do winnych nie stanowi przeszkody dla podawania przez organy publiczne do wiadomości publicznej informacji o postępowaniu karnym, gdy jest to bezwzględnie konieczne z powodów związanych z postępowaniem przygotowawczym w sprawie karnej lub interesem publicznym. Prawo krajowe niektórych państw członkowskich nie jest w pełni zgodne z tym przepisem, co wynika z co najmniej jednej z poniższych przyczyn. Odpowiednie środki krajowe nie obejmują wszystkich organów publicznych lub wszystkich rodzajów informacji, nie obowiązuje wymóg wynikający ze sformułowania „gdy jest to bezwzględnie konieczne” lub też brak jest określenia wyraźnych warunków ograniczających rozpowszechnianie informacji. W niektórych przypadkach problemy z zapewnieniem zgodności w tym zakresie mają mniejszy wpływ w praktyce, gdyż istotne są również prawnie niewiążące wytyczne, takie jak wytyczne prasowe dotyczące kontaktowania się z dziennikarzami i udzielania im informacji.

3.2.2. Sposób przedstawienia podejrzanych i oskarżonych – art. 5

W **art. 5 ust. 1** zobowiązuje się państwa członkowskie do wprowadzania odpowiednich środków dla zapewnienia, aby podejrzani i oskarżeni nie byli przedstawiani, w sądzie ani publicznie, jako winni poprzez stosowanie środków przymusu fizycznego. Wiele państw członkowskich nie przyjęło przepisów szczegółowych w celu dokonania transpozycji tego przepisu.

Zgodnie z **art. 5 ust. 2**, art. 5 ust. 1 nie stanowi przeszkody dla zastosowania przez państwa członkowskie środków przymusu fizycznego koniecznych z uwagi na okoliczności konkretnej sprawy, związane z bezpieczeństwem lub uniemożliwieniem podejrzanym lub oskarżonym ucieczki lub kontaktu z osobami trzecimi. W dwóch państwach członkowskich stwierdzono występowanie problemów dotyczących braku gwarancji przeprowadzenia indywidualnej oceny.

Ponadto w niektórych państwach członkowskich problemem okazało się również zapewnienie zgodności z art. 5 w praktyce. Przykładowo w kilku państwach stosuje się kajdanki niezależnie od powodu, dla którego oskarżony przebywa w areszcie tymczasowym. Oskarżony jest doprowadzany na salę rozpraw w kajdankach na oczach członków społeczeństwa i przedstawicieli prasy i możliwe jest wówczas robienie mu zdjęć. W innych państwach członkowskich na salach rozpraw powszechnie montuje się szklane zabezpieczenia.

3.2.3. Ciężar dowodu – art. 6

W **art. 6 ust. 1** zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia, aby przy ustalaniu winy podejrzanych lub oskarżonych ciężar dowodu spoczywał na oskarżeniu. Powyższe stosuje się z zastrzeżeniem obowiązków sędziego lub właściwego sądu w zakresie poszukiwania zarówno dowodów obciążających, jak i uniewinniających, oraz prawa obrony do przeprowadzenia dowodów zgodnie z obowiązującym prawem krajowym.

Motyw 22 dyrektywy stanowi, że domniemanie niewinności zostałoby naruszone w przypadku przeniesienia ciężaru dowodu z oskarżenia na obronę. Ma to zastosowanie z zastrzeżeniem wykorzystania domniemań faktycznych lub prawnych w odniesieniu do odpowiedzialności karnej podejrzanego lub oskarżonego. W państwach członkowskich, w których obowiązują takie domniemania, są one zgodne z warunkami określonymi w motywie 22, tj. domniemania te są wzruszalne, są stosowane z zachowaniem prawa do obrony oraz są ograniczone i proporcjonalne do obranego uprawnionego celu. Wydaje się, że takie domniemania stosuje się w ograniczonym zakresie i w odniesieniu do konkretnych rodzajów spraw, takich jak wykroczenia drogowe, zniesławienie, oszustwa handlowe i przestępstwa związane ze środkami odurzającymi. Przepisy dwóch państw członkowskich nie są w pełni zgodne z art. 6 ust. 1, gdyż w ich prawie krajowym w niektórych sprawach zdejmuje się ciężar dowodu z oskarżenia bez określenia wyraźnych ograniczeń. W jednym z tych państw członkowskich rolę prokuratora przejmuje sędzia, na którym spoczywa ciężar dowodu.

W **art. 6 ust. 2** zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia, aby wszelkie wątpliwości co do winy rozstrzygano na korzyść podejrzanego lub oskarżonego, także w sytuacji gdy sąd dokonuje oceny, czy uniewinnić daną osobę. W niektórych państwach członkowskich zasada ta stanowi ogólną zasadę uznaną w orzecznictwie pomimo braku jej wyraźnej transpozycji. Tylko jedno państwo członkowskie nie zapewniło pełnej zgodności z art. 6 ust. 2, ponieważ jeżeli oskarżyciel lub obrońca rezygnuje z przesłuchania świadka, sędzia może uznać, że obrońca i jego klient akceptują stanowisko tego świadka, co stanowi naruszenie zasady domniemania niewinności.

3.2.4. Prawo do nieskładania wyjaśnień i prawo do nieobciążania samego siebie – art. 7

W **art. 7 ust. 1** zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia podejrzanym i oskarżonym prawa do nieskładania wyjaśnień w związku z czynem zabronionym, o którego popełnienie są podejrzani lub oskarżeni. W kilku państwach członkowskich transpozycji nie dokonano jednak w sposób w pełni zgodny z dyrektywą ze względu na bardziej ograniczony zakres stosowania środków krajowych.

Kwestia ta wpływa również na zgodność z **art. 7 ust. 2**, w którym państwa członkowskie zobowiązuje się do zapewnienia podejrzanym i oskarżonym prawa do nieobciążania samego siebie. Ponadto inne państwa członkowskie nie dokonały wyraźnej transpozycji art. 7 ust. 2. W jednym z takich państw członkowskich sąd najwyższy kilkukrotnie uznał jednak to prawo, natomiast w dwóch państwach członkowskich ani w prawie krajowym, ani w orzecznictwie sądów najwyższych nie zapewniono wyraźniej gwarancji poszanowania prawa do nieobciążania samego siebie.

Z kolei stwierdzone w dwóch państwach członkowskich inne problemy z zapewnieniem zgodności z tym przepisem należy uznać za szczególnie poważne, gdyż wydają się one bezpośrednio sprzeczne z prawem do nieobciążania samego siebie za sprawą środków, które mogą prowadzić do penalizacji korzystania z tego prawa lub zmuszać podejrzanych lub oskarżonych do wskazania okoliczności wykluczających odpowiedzialność karną.

Wszystkie państwa członkowskie dokonały transpozycji **art. 7 ust. 3**, zgodnie z którym korzystanie z prawa do nieobciążania samego siebie nie stanowi przeszkody dla gromadzenia przez właściwe organy materiału dowodowego, który można zgodnie z prawem uzyskać przy zastosowaniu przewidzianych prawem środków przymusu.

Państwa członkowskie nie dokonały wyraźnej transpozycji **art. 7 ust. 4**, zgodnie z którym państwa członkowskie mogą umożliwić swoim organom sądowym uwzględnienie, przy orzekaniu, gotowości podejrzanych i oskarżonych do współpracy. Z drugiej jednak strony żadne państwo członkowskie nie zabrania tego, a ponadto zazwyczaj w ogólnych przepisach karnoprocesowych dopuszcza się uwzględnienie przy orzekaniu zachowania, które można uznać za gotowość do współpracy.

Zgodnie z **art. 7 ust. 5**, korzystania przez podejrzanych i oskarżonych z prawa do nieskładania wyjaśnień i z prawa do nieobciążania samego siebie nie wykorzystuje się przeciwko nim i nie uznaje się za dowód popełnienia danego czynu zabronionego. W 14

państwach członkowskich nie obowiązują żadne przepisy krajowe wyraźnie zakazujące wyciągania niekorzystnych wniosków. W niektórych z tych państw członkowskich nie uznaje się jednak, że ma to wpływ na zgodność z tą zasadą, gdyż daje się ją wywieść z przepisów ogólnych dotyczących dopuszczalności dowodów albo z orzecznictwa wynika, że zasada ta jest konsekwentnie przestrzegana w praktyce. Przykładowo taka sytuacja ma miejsce, gdy trybunały konstytucyjne uznają, że zakaz wyciągania niekorzystnych wniosków stanowi integralną część prawa do nieskładania wyjaśnień i prawa do nieobciążania samego siebie. W przypadku pozostałych państw członkowskich uznaje się, że luka ta również ma wpływ na zgodność z tą zasadą, gdyż przepisy ogólne są niewystarczające lub mają zbyt wąski zakres stosowania. W jednym państwie członkowskim pomimo transpozycji art. 7 ust. 5 zapewniono wyłącznie częściową zgodność z tym przepisem, ponieważ mimo że sądy zwracają szczególną uwagę na to, aby braku wyjaśnień ze strony oskarżonego lub jego odmowy obciążenia samego siebie nie interpretowano w sposób dla niego niekorzystny, taka ochrona nie dotyczy faktycznie podejrzanych.

3.3. Prawo do obecności na rozprawie (rozdział 3)

Na rozdział 3 dyrektywy składają się dwa artykuły: art. 8, który dotyczy prawa do obecności na rozprawie, oraz art. 9, w którym określono prawo do wznowienia postępowania, przysługujące w przypadku naruszenia art. 8.

3.3.1. Prawo do obecności na rozprawie – art. 8

Prawo krajowe wszystkich 25 państw członkowskich objętych zakresem stosowania dyrektywy jest zgodne z **art. 8 ust. 1**, zgodnie z którym państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia podejrzanym i oskarżonym prawa do obecności na rozprawie.

W **art. 8 ust. 2** zezwala się państwom członkowskim na postanowienie, że rozprawa, której wynikiem może być orzeczenie w przedmiocie winy lub niewinności podejrzanego lub oskarżonego, może odbyć się pod jego nieobecność, pod warunkiem że:

a) podejrzanego lub oskarżonego powiadomiono we właściwym czasie o rozprawie i o konsekwencjach niestawiennictwa; lub

b) podejrzany lub oskarżony, którego powiadomiono o rozprawie, jest reprezentowany przez umocowanego obrońcę, wybranego przez tego podejrzanego lub oskarżonego lub wyznaczonego z urzędu.

Co się tyczy art. 8 ust. 2 lit. a), w motywie 36 dyrektywy wyjaśniono, że poinformowanie podejrzanego lub oskarżonego o rozprawie należy rozumieć jako doręczenie mu wezwania do rąk własnych lub przekazanie mu inną drogą urzędowej informacji o terminie i miejscu rozprawy w sposób, który umożliwia dowiedzenie się o tej rozprawie. Powiadomienie o konsekwencjach niestawiennictwa powinno w szczególności oznaczać powiadomienie podejrzanego lub oskarżonego, że orzeczenie może zostać wydane pod jego nieobecność na rozprawie.

Motyw 37 dyrektywy odnosi się do wymogu, zgodnie z którym oskarżony musiał być poinformowany o rozprawie i musiał umocować obrońcę z własnego wyboru lub wyznaczonego z urzędu, jak określono w art. 8 ust. 2 lit. b).

W przypadkach, w których warunki te są spełnione, Trybunał Sprawiedliwości wyjaśnił, że dyrektywa nie wyklucza przepisów krajowych, które stanowią, iż prawo do obecności na rozprawie nie zostało naruszone, jeżeli oskarżony jednoznacznie postanowił nie stawić się na jednej z rozpraw prowadzonych w ramach jego procesu[18].

Prawo niektórych państw członkowskich nie jest w pełni zgodne z art. 8 ust. 2 lit. a) ze względu na niespełnienie wymogu powiadomienia oskarżonego o rozprawie we właściwym czasie lub wymogu powiadomienia oskarżonego o konsekwencjach niestawiennictwa. W praktyce oskarżonym niekiedy trudno jest udowodnić, że nie wiedzieli o rozprawie, co wynika ze stosowanej metody powiadamiania (np. zwykłym pismem drogą pocztową z potwierdzeniem doręczenia). Prawo niektórych państw członkowskich nie jest w pełni zgodne z art. 8 ust. 2 lit. b), gdyż nie zapewniono w nim, aby obrońca wyznaczony z urzędu był umocowany przez oskarżonego, szczególnie gdy w przypadku niestawiennictwa oskarżonego w praktyce powszechnie stosuje się obowiązkową pomoc świadczoną przez adwokata.

Chociaż w większości państw członkowskich dopuszcza się prowadzenie rozpraw pod nieobecność zainteresowanej osoby, w praktyce w niektórych państwach członkowskich w przypadku nieobecności oskarżonych sądy często zawieszają rozprawy i wydają nakaz stawienia się w sądzie lub nakaz aresztowania.

Art. 8 ust. 4 stanowi, że jeżeli w państwach członkowskich dopuszcza się możliwość odbywania rozpraw pod nieobecność podejrzanych lub oskarżonych, lecz nie ma możliwości spełnienia warunków określonych w art. 8 ust. 2, ponieważ nie da się ustalić miejsca pobytu podejrzanego lub oskarżonego mimo podjęcia starań w rozsądnym zakresie, państwa członkowskie mogą postanowić, że orzeczenie może jednak zostać wydane i wykonane. W niektórych państwach członkowskich zidentyfikowano problemy z zapewnieniem zgodności z tym przepisem wynikające z szerszego zakresu stosowania środków krajowych dopuszczających prowadzenie rozpraw pod nieobecność zainteresowanej osoby bez stosowania wyraźnego wymogu podjęcia starań „w rozsądnym zakresie" w celu ustalenia miejsca pobytu danej osoby.

W przypadku korzystania z powyższej możliwości państwa członkowskie muszą zapewnić, aby z chwilą powiadomienia podejrzanego lub oskarżonego o orzeczeniu, w szczególności z chwilą jego zatrzymania, powiadomiono go także o możliwości zaskarżenia orzeczenia i o prawie do wznowienia postępowania lub do innego środka prawnego, zgodnie z art. 9. W dziesięciu państwach członkowskich stwierdzono występowanie problemów z zapewnieniem zgodności z tą zasadą, co wynikało z braku odpowiedniego przepisu w prawie krajowym lub z braku jasności prawa.

[18] Wyrok TSUE z dnia 13 lutego 2020 r., Spetsializirana Prokuratura, C-688/18.

Zgodnie z **art. 8 ust. 5**, art. 8 stosuje się z zastrzeżeniem przepisów krajowych, zgodnie z którymi sędzia lub właściwy sąd mają możliwość czasowego wyłączenia podejrzanego lub oskarżonego z rozprawy, gdy jest to konieczne w interesie zapewnienia właściwego przebiegu postępowania karnego, pod warunkiem przestrzegania prawa do obrony. W kilku państwach członkowskich transpozycja jest niezgodna z dyrektywą, co wynika z bardziej ograniczonego zakresu stosowania środków krajowych (np. jeżeli zgodności z dyrektywą nie zapewniono w kontekście rozpraw dotyczących występków i wykroczeń) lub z braku ograniczenia zakresu czasowego wyłączenia podejrzanego lub oskarżonego z rozprawy, w wyniku czego podejrzany lub oskarżony może zostać wyłączony z całej rozprawy.

3.3.2. Prawo do wznowienia postępowania – art. 9

W art. 9 zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia, aby w sytuacji gdy podejrzani lub oskarżeni nie byli obecni na swojej rozprawie, a warunki określone w art. 8 ust. 2 nie zostały spełnione, osoby te miały prawo do wznowienia postępowania lub innego środka prawnego, który umożliwia ponowne rozpoznanie sprawy co do jej istoty, w tym ocenę nowych dowodów, i który może prowadzić do uchylenia pierwotnego orzeczenia. W związku z tym państwa członkowskie muszą zapewnić takim podejrzanym i oskarżonym prawo do obecności i skutecznego udziału, zgodnie z procedurami określonymi w prawie krajowym, oraz do korzystania z prawa do obrony.

Większość państw członkowskich przestrzega tych warunków, gdyż możliwe jest ponowne rozpoznanie sprawy co do jej istoty po wydaniu orzeczenia skazującego *in absentia* w drodze apelacji lub szczególnego środka prawnego skutkującego wznowieniem postępowania. W dwóch państwach członkowskich dostępne środki prawne nie zawsze jednak umożliwiają ponowne rozpoznanie sprawy, co wpływa na zgodność z tą zasadą.

3.4. Środki naprawcze (rozdział 4 – art. 10)

W art. 10 ust. 1 zobowiązuje się państwa członkowskie do zapewnienia podejrzanym i oskarżonym skutecznego środka naprawczego na wypadek naruszenia praw przysługujących im na mocy dyrektywy.

Niektóre państwa członkowskie nie zapewniły pełnej zgodności z tą zasadą, co wynika z bardziej ograniczonego zakresu stosowania ich środków krajowych w odniesieniu do organów lub etapów postępowania, w przypadku których dostępne są środki naprawcze, albo w odniesieniu do praw, których naruszenie jest objęte zakresem stosowania dostępnych środków naprawczych.

W jednym państwie członkowskim zidentyfikowany problem dotyczył bezpośrednio możliwej nieskuteczności środków naprawczych w praktyce w związku ze ściśle określonymi kryteriami odpowiedzialności za naruszenia ze strony organów, przewidującymi wysoki próg dowodowy i wykluczającymi odszkodowanie za wszelkie naruszenia, których organy mogły się dopuścić w wyniku zaniechania lub w ramach działania w dobrej wierze.

Art. 10 ust. 2 nakłada na państwa członkowskie – z zastrzeżeniem krajowych przepisów i systemów dotyczących dopuszczalności dowodów – obowiązek zapewnienia, aby przy ocenie oświadczeń składanych przez podejrzanych lub oskarżonych lub przy ocenie dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa do nieskładania wyjaśnień lub prawa do nieobciążania samego siebie przestrzegane były prawo do obrony i rzetelność postępowania.

W kilku państwach członkowskich ustalono występowanie problemów z zapewnieniem zgodności z tym przepisem w związku z bardziej ograniczonym zakresem stosowania prawa krajowego (brak gwarancji w odniesieniu do faktycznie podejrzanych), dopuszczaniem w prawie krajowym dowodów pozyskanych nielegalnie lub w związku z brakiem przepisów zapewniających skuteczną ochronę przed wykorzystywaniem oświadczeń lub dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do nieskładania wyjaśnień lub prawa do nieobciążania samego siebie.

4. WNIOSEK

Dyrektywę wprowadzono w celu zapewnienia skuteczniejszego stosowania zasady domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym Ogólnie rzecz biorąc, dyrektywa zapewniła europejską wartość dodaną dzięki zwiększeniu stopnia ochrony obywateli uczestniczących w postępowaniach karnych, w szczególności w niektórych państwach członkowskich, w których określone aspekty domniemania niewinności nie zostały ujęte w przepisach krajowych.

W niniejszym sprawozdaniu podkreślono jednak, że w niektórych państwach członkowskich wciąż istnieją pewne trudności związane z najważniejszymi przepisami dyrektywy. Dotyczy to w szczególności zakresu stosowania krajowych środków wdrażających dyrektywę oraz transpozycji przepisów dyrektywy dotyczących zakazu publicznych wypowiedzi o winie oraz dotyczących prawa do nieobciążania samego siebie.

W pierwszej kolejności Komisja będzie kontynuować postępowania o uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego, wszczęte w związku z brakiem pełnej transpozycji dyrektywy. Komisja będzie kontynuować ocenę przestrzegania dyrektywy przez państwa członkowskie i zastosuje wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia zgodności z przepisami dyrektywy w całej Unii Europejskiej.